

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΠΜΣ «ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β' - ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ & ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

**«Χωρικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές διαστάσεις της
ανάπτυξης και του σχεδιασμού».**

Διδάσκουσα: Ελίζα Παναγιωτάτου

**Οι δρασεις οικειοποίησης ως παράγοντας κοινωνικο-
ποίησης**

Ραλλάτου Νικολέττα

Αθήνα, 2017

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	3
1.1. Υπόθεση Εργασίας	4
1.2. Ερευνητικά Ερωτήματα	4
1.3. Μεθοδολογική διαδρομή.....	5
2. Οι δραστηριότητες ως παράγοντας κοινωνικοποίησης. Η περίπτωση των πλατειών του Παγκρατίου	5
2.1. Το υλικό και άυλο περιβάλλον ως παράγοντας κοινωνικοποίησης.....	6
2.1.1. Άυλο περιβάλλον	6
2.1.2. Υλικό Περιβάλλον	10
2.2. Σχέση κρίσης και κοινωνικοποίησης.....	12
2.3. Η εξάρτηση της κοινωνικοποίησης από άλλους παράγοντες.....	16
2.3.1. Απόσταση	16
2.3.2. Χρόνος.....	17
2.3.3. Καιρικές Συνθήκες	19
3. Επίλογος	19
Βιβλιογραφία	21

Πίνακας Εικόνων

Εικόνα 1: Οι πλατείες μελέτης (Google earth, επεξεργασία από τον ερευνητή)	5
Εικόνα 2: Οι πλατείες μελέτης στο θεσμοθετημένο σχέδιο χρήσεων γης του Παγκρατίου (ΟΡΣΑ, επεξεργασία από τον ερευνητή)	5
Εικόνα 3: Αναγκαίες δραστηριότητες στην πλ. Βαρνάβα,25-29/4/2017(επεξεργασία από τον ερευνητή)	6
Εικόνα 4: Αναγκαίες δραστηριότητες στην πλ Μεσολογγίου, 25-29/4/2017	6
Εικόνα 5: Προεραϊκές δραστηριότητες καταγραφόμενων στην πλ. Μεσολογγίου , 27/10-14/11/2016 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	7
Εικόνα 6: Προεραϊκές δραστηριότητες καταγραφόμενων στην πλ Βαρνάβα, 25-29/4/2017(επεξεργασία από τον ερευνητή).....	7
Εικόνα 7: Προεραϊκές δραστηριότητες ερωτόμενων στην πλ. Μεσολογγίου, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	7
Εικόνα 8: Προεραϊκές δραστηριότητες ερωτόμενων στην πλ. Βαρνάβα, 25-29/4/2017, (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	7
Εικόνα 9: Κοινωνικές δραστηριότητες καταγραφόμενων στην πλ. Μεσολογγίου, 27/10-14/11/2016 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	8
Εικόνα 10: Κοινωνικές δραστηριότητες καταγραφόμενων στην πλ. Βαρνάβα ,25-29/4/2017(επεξεργασία από τον ερευνητή).....	8
Εικόνα 11: Κοινωνικές δραστηριότητες ερωτόμενων στην πλ. Μεσολογγίου 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	9
Εικόνα 12 Κοινωνικές δραστηριότητες ερωτόμενων στην πλ. Βαρνάβα 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	9
Εικόνα 13: Δραστηριότητες καταγραφόμενων στην πλατεία Μεσολογγίου 27/10-14/11/2016 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	9
Εικόνα 14 Δραστηριότητες καταγραφόμενων στην πλατεία Βαρνάβα 25-29/4/2017(επεξεργασία από τον ερευνητή).....	9
Εικόνα 15: Σχέδιο ανάπτυξης πλ, Βαρνάβα https://theopisti.gr	10
Εικόνα 16: Πλ Μεσολογγίου 20/10/2016 (προσωπικό αρχείο)	10
Εικόνα 17: Πλ. Βαρνάβα, 25/4/2017 (https://www.tospitimu.gr)	11
Εικόνα 18: Πεζόδρομος πλ. Μεσολογγίου 19/3/2017 (προσωπικό αρχείο).....	11
Εικόνα 19: Πλ. Βαρνάβα,25/4/2017 (προσωπικό αρχείο).....	11
Εικόνα 20: Πλ. Μεσολογγίου 25/4/2017 (προσωπικό αρχείο).....	11
Εικόνα 21: Ποσοστό Ανεργίας στην Αττική (http://www.athenssocialatlas.gr)	12
Εικόνα 22: Στοιχεία Ανεργίας στην Ελλάδα (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)	12
Εικόνα 23: Άστεγος στην πλ. Βαρνάβα 25/4/2017, (προσωπικό αρχείο)	13
Εικόνα 24: Διανομή σισιπίου στην πλ. Μεσολογγίου 19-3-2017 (Πηγή:προσωπικό αρχείο)	13
Εικόνα 25: Συναισθήματα των ανθρώπων σε σχέση με την οικονομική κρίση, 25-29/4/2017.....	13
Εικόνα 26: Ποσοστό δραστηριοτήτων που μειώνονται λόγω κρίσης 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	14
Εικόνα 27: Ποσοστό δραστηριοτήτων που επηρεάζονται λόγω κρίσης 25-29/4/2017(επεξεργασία από τον ερευνητή).....	15
Εικόνα 28 Ποσοστό του προτεινόμενου τρόπου επίλυσης των ζητημάτων 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	15
Εικόνα 29: Χάρτης χρήσεων γης ισογείων (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	16
Εικόνα 30: Καθημερινή μεσημέρι πλ. Μεσολογγίου 27/10/2016 (Προσωπικό Αρχείο).....	17
Εικόνα 31: Καθημερινή βράδυ πλ. Μεσολογγίου 27/10/2016(Προσωπικό Αρχείο).....	17
Εικόνα 32: Κυριακή πρωί πλ. Μεσολογγίου 19/3/2017, (Προσωπικό Αρχείο)	17
Εικόνα 33: Κυριακή απόγευμα πλ. Μεσολογγίου 26/3/2017,(Προσωπικό Αρχείο).....	17
Εικόνα 34: Καθημερινή μεσημέρι πλ. Βαρνάβα 25/4/2017, (Προσωπικό Αρχείο).....	18
Εικόνα 35: Καθημερινή βράδυ πλ. Βαρνάβα 28/3/2017 (Προσωπικό Αρχείο).....	18
Εικόνα 36: Κυριακή πρωί πλ. Βαρνάβα, 25/4/2017	18
Εικόνα 37: Σάββατο βράδυ πλ. Βαρνάβα. 1/5/2017.....	18
Εικόνα 38: Διάγραμμα: Βαθμός (0-5) εξάρτησης επισκεψιμότητας από καιρικές συνθήκες, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή).....	19

1. Εισαγωγή

1.1. Υπόθεση Εργασίας

Οι δημόσιοι χώροι αποτελούν το κομμάτι της πόλης, όπου εκτυλίσσεται μέρος της δημόσιας ζωής. Οι άνθρωποι βιώνουν τους χώρους αυτούς μέσα από ποικίλες δράσεις οικειοποίησης. Πολλές από αυτές σχετίζονται με τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Η κοινωνικοποίηση είναι η διεργασία ένταξης και ενσωμάτωσης του ατόμου σε ένα κοινωνικό σύνολο. Έρχεται σε επαφή με τις αξίες, τους κανόνες, τους τρόπους συμπεριφοράς και τις δεξιότητες και, συνειδητά ή ασυνείδητα, διαμορφώνει τη συμπεριφορά του σύμφωνα με αυτές. Με τη διαδικασία αυτή το άτομο εντάσσεται στο κοινωνικο-πολιτιστικό του περιβάλλον και γίνεται ικανό και άξιο να δημιουργεί μέσα σ' αυτό. Διδάσκεται δηλαδή την κοινή κουλτούρα, αυτήν η οποία συμβάλλει στην επικοινωνία, τη συνεργασία και τη συνύπαρξη των μελών μιας κοινωνίας με οργανωμένο τρόπο. Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης συνδέεται άμεσα με τις δράσεις οικειοποίησης του ατόμου στο χώρο.

1.2. Ερευνητικά Ερωτήματα

Για τη διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων μελετώνται ορισμένοι παράγοντες και πώς αυτοί επηρεάζουν τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Οπότε προκύπτουν και τα ερωτήματα που παρουσιάζονται στη συνέχεια.

-Η κοινωνικοοικονομική κρίση αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, καθώς και για την ποικιλία και το πλήθος των δράσεων οικειοποίησης που αναπτύσσονται?

-Η ποιότητα του υλικού (διαμορφωμένος χώρος) και άυλου (ποικιλομορφία δραστηριοτήτων) περιβάλλοντος επηρεάζει τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης?

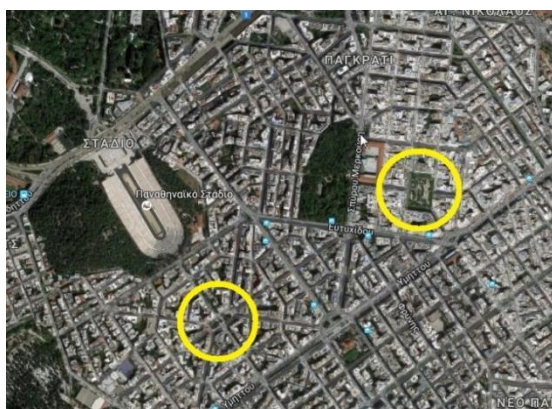
-Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης επηρεάζεται από άλλους παράγοντες? (απόσταση, χρόνος, καιρικές συνθήκες).

1.3. Μεθοδολογική διαδρομή

Η μεθοδολογική διαδρομή, ως συνέχεια της διατύπωσης των ερευνητικών ερωτημάτων, περιλαμβάνει την απεικόνιση των βασικών υποθέσεων εργασίας καθώς και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από αυτήν. Η προσέγγιση του θέματος έγινε μέσα από τη χρήση πρωτογενών και δευτερογενών πηγών. Πιο συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε βιβλιογραφική και διαδικτυακή έρευνα για την αποσαφήνιση της έννοιας της κοινωνικοποίησης και πιθανή χωρική αποτύπωσή της στο χώρο, ενώ, αξιοποιήθηκαν ορισμένα στατιστικά στοιχεία. Σημαντικό κομμάτι αποτέλεσε η έρευνα πεδίου, η οποία αφορούσε ερωτηματολόγια σε κατοίκους της περιοχής και καταγραφές, όπου συλλέχθηκαν πληροφορίες σχετικά με τις δράσεις οικειοποίησης των ανθρώπων στις πλατείες αλλά και η άποψή τους σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα.

2. Οι δραστηριότητες ως παράγοντας κοινωνικοποίησης. Η περίπτωση των πλατειών του Παγκρατίου

Για την επιλογή του θύλακα μελέτης στην περιοχή του Παγκρατίου όπου διερευνάται το ζήτημα της κοινωνικοποίησης, το ενδιαφέρον εστιάζεται στις πλατείες του Παγκρατίου. Ο δημόσιος χώρος και κυρίως οι πλατείες δίνουν την ευκαιρία στον άνθρωπο να «έκθεσει» τον εαυτό του στο χώρο, να αναπτύξει δράσεις οικειοποίησης, σχέσεις με άλλους ανθρώπους. Παράλληλα, ο δημόσιος χώρος αποτελεί καθρέφτη της πόλης όσον αφορά στις αντιλήψεις, στα προβλήματα με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη. Επιλέγονται οι πλατείες Μεσολογγίου και Βαρνάβα, ως χώροι ιδιαίτερης επισκεψιμότητας και ποικιλομορφίας όπου το ζήτημα της κοινωνικοποίησης μπορεί να παρατηρηθεί καλύτερα.

Εικόνα 1: Οι πλατείες μελέτης (Google earth, επεξεργασία από τον ερευνητή)

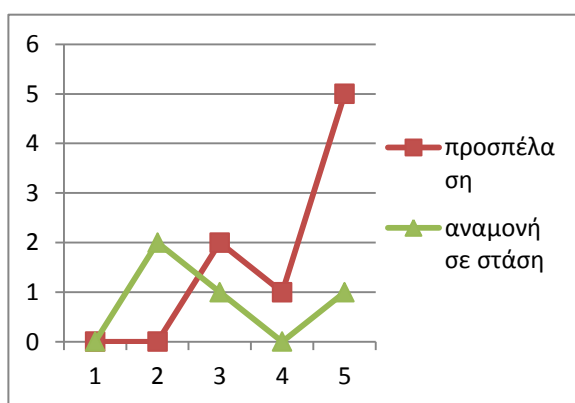
Εικόνα 2: Οι πλατείες μελέτης στο θεσμοθετημένο σχέδιο χρήσεων γης του Παγκρατίου (ORSA, επεξεργασία από τον ερευνητή)

2.1. Το υλικό και άυλο περιβάλλον ως παράγοντας κοινωνικοποίησης.

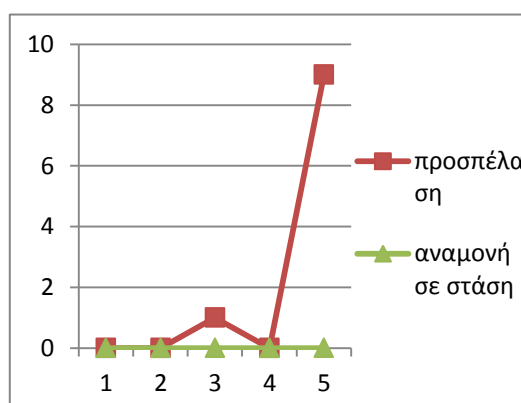
2.1.1. Άυλο περιβάλλον

Για την καλύτερη μελέτη των δράσεων οικειοποίησης που εντοπίζονται στις επιλεγόμενες πλατείες, σχετικά με το βαθμό συμβολής τους στην διαδικασία της κοινωνικοποίησης, αυτές διακρίθηκαν σε 3 τύπους, (Gehl,2013), τις αναγκαίες, τις προαιρετικές και τις κοινωνικές. Πιο συγκεκριμένα, αναγκαίες, ορίζονται αυτές που έχουν περισσότερο ή λιγότερο αναγκαστικό χαρακτήρα και η συμμετοχή του ανθρώπου κρίνεται απαραίτητη. Τέτοιες είναι οι καθημερινές ασχολίες (π.χ.σχολείο-εργασία-ψωνια-σταση λεωφορείου). Η πλειονότητά τους πραγματοποιείται με το περπάτημα ενώ είναι ανεξάρτητες από το εξωτερικό περιβάλλον.

Για τις πλατείες μελέτης, οι αναγκαίες δράσεις οικειοποίησης σχετίζονται με χρήσεις γύρω από αυτές, ενώ στον κυρίως χώρο της πλατείας εκφράζονται ως διέλευση. Ειδικότερα, για την πλατεία Μεσσολογγίου αφορούν στην προσπέλαση από και προς την κατοικία, την εργασία, το σχολείο. Επίσης, λόγω της εγγύτητάς της το εμπορικό κέντρο του Παγκρατίου, αφορούν μετακινήσεις για αγορές και διεκπεραίωση υποθέσεων σε υπηρεσίες. Για την πλατεία Βαρνάβα οι αναγκαίες δράσεις οικειοποίησης αφορούν στην προσπέλαση από και προς την κατοικία, την εργασία, το σχολείο, καθώς και τους χώρους αναψυχής πέριξ αυτής. Από ένα δείγμα 704 ατόμων για την πλατεία Βαρνάβα και 416 για την πλατεία Μεσσολογγίου, γίνεται σαφές ότι και στις δύο πλατείες μελέτης το συνολικό ποσοστό αφορούν στις αναγκαίες, αφορούν στην **προσπέλαση**. Το γεγονός αυτό έρχονται να επιβεβαιώσουν και τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων, που απεικονίζονται στα διαγράμματα που ακολουθούν.

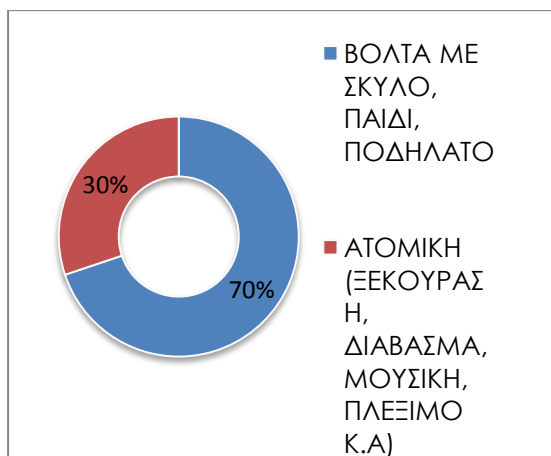
Εικόνα 3: Αναγκαίες δράσεις οικειοποίησης στην πλ. Βαρνάβα, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

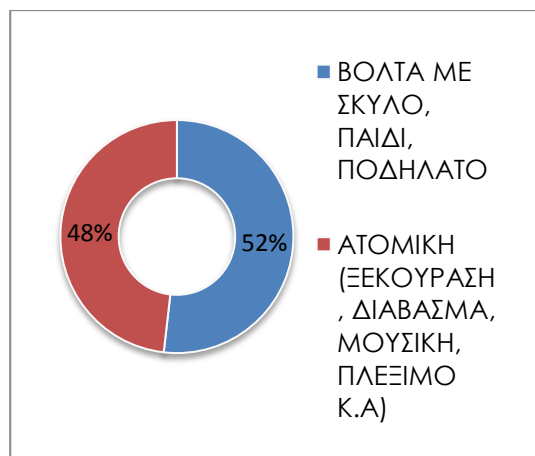
Εικόνα 4: Αναγκαίες δράσεις οικειοποίησης στην πλ Μεσσολογγίου, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Προαιρετικές, ορίζονται οι δράσεις οικειοποίησης, στις οποίες η συμμετοχή σχετίζεται με την επιθυμία που εκφράζεται γι αυτές και εφόσον ο χρόνος και ο

τόπος τις καθιστούν εφικτές(π.χ. αναψυχή, βόλτα). Εξαρτώνται από τις συνθήκες τόσο τις φυσικές όσο και τις υλικές του εξωτερικού περιβάλλοντος καθώς η καταλληλότητα τους επιτρέπουν περισσότερες και μεγαλύτερης διάρκειας δραστηριότητες. Σύμφωνα με την ανάλυση του δείγματος, σχετικά με τις προαιρετικές δράσεις οικειοποίησης, στην πλατεία Μεσολογγίου, το 70% αυτών αφορούσαν βόλτα με σκύλο, παιδί και ποδήλατο ενώ το 30% ατομικές. Αντίστοιχα, για την πλατεία Βαρνάβα οι προαιρετικές δράσεις οικειοποίησης φαίνεται να είναι σχετικά ισομοιρασμένες μεταξύ της βόλτας και των υπόλοιπων ατομικών δράσεων οικειοποίησης.

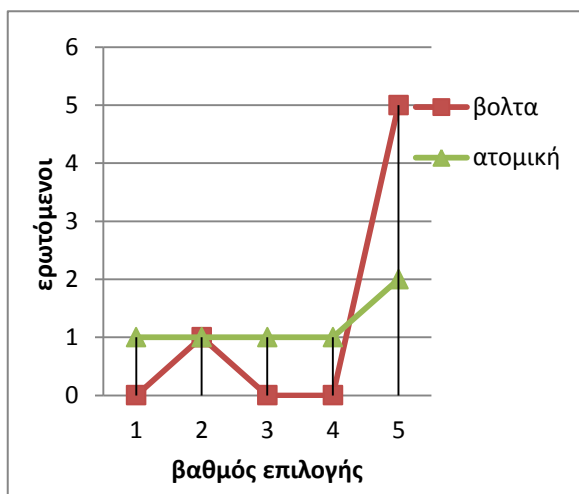

Εικόνα 5: Προεραπικές δρασεις οικειοποίησης καταγραφόμενων στην πλ. Μεσολογγίου, 27/10-14/11/2016 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

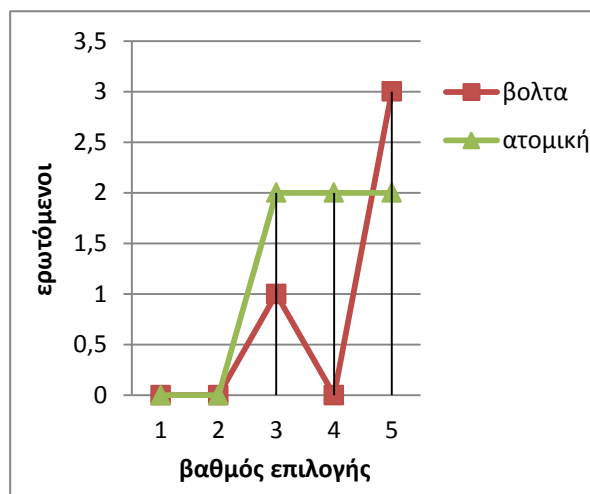

Εικόνα 6: Προεραπικές δρασεις οικειοποίησης καταγραφόμενων στην πλ Βαρνάβα, 25-29/4/2017(επεξεργασία από τον ερευνητή)

Από τις απαντήσεις των ερωτόμενων σχετικά με τις προεραπικές δρασεις οικειοποίησης στις πλατείες μελέτης, η ατομική δραστηριότητα φαίνεται να υπερισχύει στην πλατεία Βαρνάβα, ενώ η βόλτα στην πλατεία Μεσολογγίου,

Εικόνα 7: Προεραπικές δραστηριότητες ερωτόμενων στην πλ. Μεσολογγίου, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

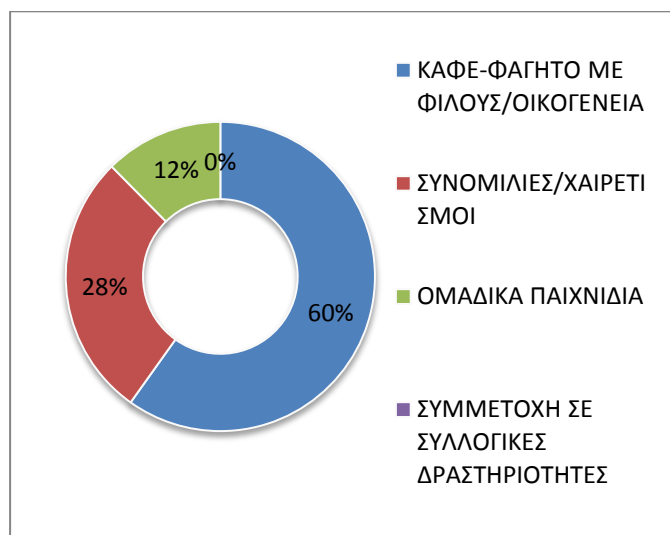

Εικόνα 8: Προεραπικές δραστηριότητες ερωτόμενων στην πλ. Βαρνάβα, 25-29/4/2017, (επεξεργασία από τον ερευνητή)

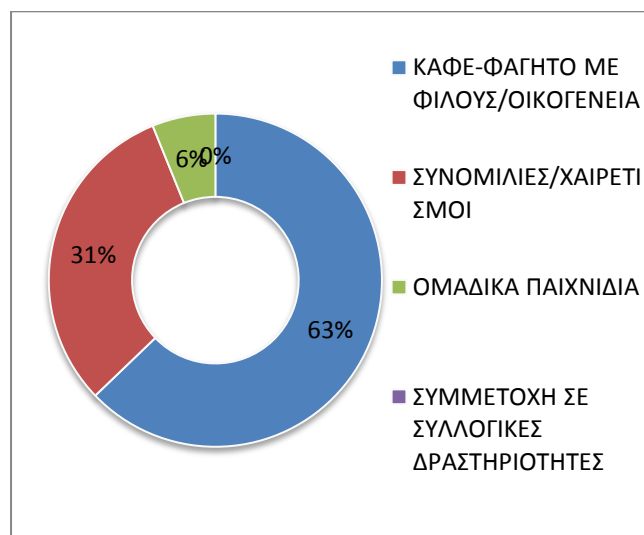
Στις κοινωνικές, κατατάσσονται οι **δρασεις οικειοποίησης που εξαρτώνται από την παρουσία άλλων ανθρώπων (π.χ. παιδικό παιχνίδι, χαιρετισμοί, συ-**

νομιλίες, συλλογικές δραστηριότητες, ουδέτερη επαφή). Αυτές συμβαίνουν αυθόρμητα ως συνέπεια του ότι οι άνθρωποι κινούνται και δραστηριοποιούνται στους ίδιους χώρους. **Ιδιαίτερα αυτός ο τύπος δρασεων οικειοποίησης, συμβάλλει στην κοινωνικοποίηση του ατόμου.** Ο χαρακτήρας του μπορεί να κριθεί περιεκτικός, όταν συνοδεύεται από κοινά στοιχεία μεταξύ των ατόμων, όπως κοινά ενδιαφέροντα, κοινό υπόβαθρο (π.χ. εργασία, δρόμο κατοικίας, σχολείο). Έτσι, οι δρασεις οικειοποίησης που αναπτύσσονται μεταξύ των ατόμων αυτών σχετίζονται με το κοινό τους στοιχείο.

Από την ανάλυση του δείγματος, παρατηρείται ότι και στις δύο πλατείες το μεγαλύτερο ποσοστό αφορούν στον καφέ/φαγητό με φίλους/οικογένεια (60% και 63% αντίστοιχα). Ακολουθούν οι συνομιλίες/χαιρετισμοί (28% και 31% αντίστοιχα) και τα ομαδικά παιχνίδια τα οποία υπερτερούν στην πλατεία Μεσολογγίου (12%)

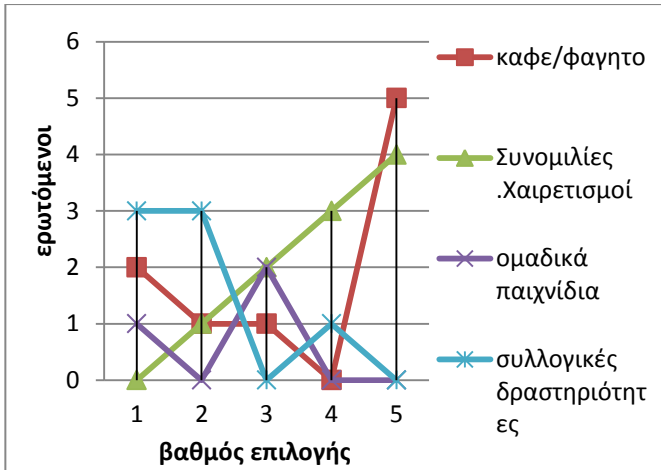

Εικόνα 9: Κοινωνικές δρασεις καταγραφόμενων στην πλ. Μεσολογγίου, 27/10-14/11/2016 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

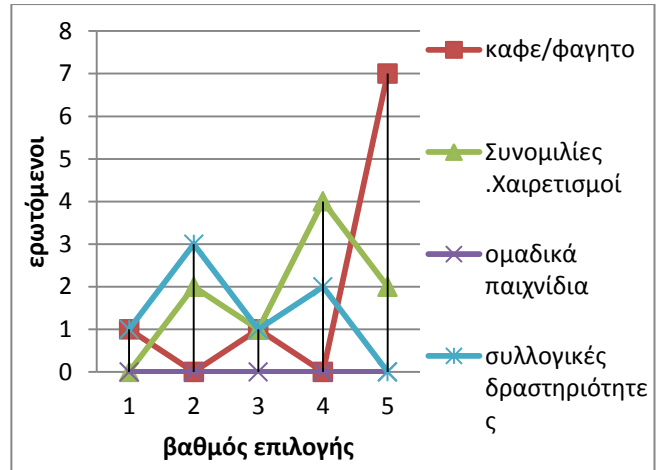

Εικόνα 10: Κοινωνικές δρασεις καταγραφόμενων στην πλ. Βαρνάβα, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Οι απαντήσεις των ερωτόμενων για τις δύο πλατείες, έρχονται να επιβεβαιώσουν την ανάλυση του δείγματος. Πιο συγκεκριμένα, και οι δύο πλατείες (με την πλατεία Βαρνάβα να υπερτερεί) εμφανίζουν αυξημένο βαθμό επιλογής σχετικά με τη δραστηριότητα καφέ/φαγητό με φίλους/οικογένεια και ακολουθούν οι συνομιλίες/χαιρετισμοί (με την πλατεία Μεσολογγίου να υπερτερεί). Ωστόσο, η πλατεία Βαρνάβα δε φαίνεται να προτιμάται για ομαδικά παιχνίδια σε αντίθεση με την πλατεία Μεσολογγίου.

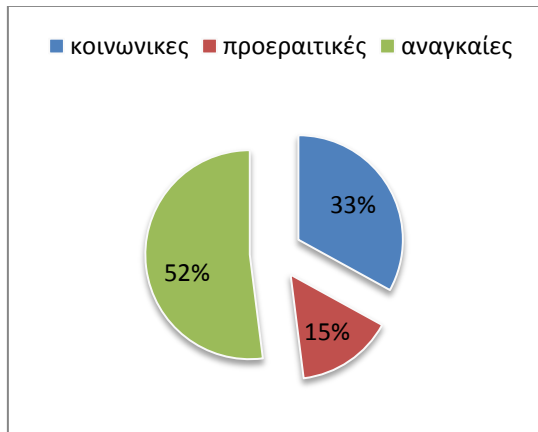

Εικόνα 11: Κοινωνικές δρασεις ερωτόμενων στην πλ. Μεσολογγίου 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

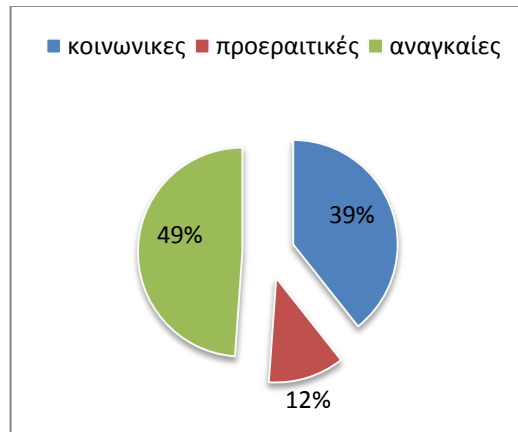

Εικόνα 12 Κοινωνικές δρασεις ερωτόμενων στην πλ. Βαρνάβα 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Θέλοντας να δούμε συνολικά πως κατανέμονται οι δράσεις οικειοποίησης στις δύο πλατείες μελέτης, από ένα δείγμα 704 ατόμων για την πλατεία Βαρνάβα και 416 για την πλατεία Μεσολογγίου, γίνεται σαφές ότι και στις δύο πλατείες μελέτης μεγάλο ποσοστό αφορούν στις αναγκαίες, έπονται οι κοινωνικές και τελευταίες ακολουθούν οι προεραϊκές δρασεις οικειοποίησης.

Εικόνα 13: Δράσεις οικειοποίησης καταγραφόμενων στην πλατεία Μεσολογγίου 27/10-14/11/2016 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Εικόνα 14 Δράσεις οικειοποίησης καταγραφόμενων στην πλατεία Βαρνάβα 25-29/4/2017(επεξεργασία από τον ερευνητή)

2.1.2. Υλικό Περιβάλλον

Το υλικό περιβάλλον μπορεί να επηρεάσει την κοινωνική συμπεριφορά των κατοίκων. Ο σχεδιασμός του χώρου μπορεί να είναι τέτοιος, ούτως ώστε οι επιθυμητές μορφές επαφών να εμποδίζονται ή ακόμα και να καθίστανται αδύνατες. Η αρχιτεκτονική μπορεί κυριολεκτικά να σταθεί εμπόδιο στα επιθυμητά μοτίβα δραστηριοτήτων. Αντίθετα, το υλικό πλαίσιο μπορεί επίσης να σχεδιαστεί για να δημιουργήσει ένα ευρύτερο φάσμα προσφερόμενων δυνατοτήτων ούτως ώστε οι διεργασίες και τα κτηριακά έργα να μπορούν να αλληλουποστηρίζονται. Στη συνέχεια γίνεται μια προσπάθεια σύγκρισης των χαρακτηριστικών των δύο πλατειών του Παγκρατίου που μελετώνται σε σχέση με το υλικό περιβάλλον, εντοπίζοντας χαρακτηριστικά αυτού που είτε προάγουν είτε εμποδίζουν την ανθρώπινη επαφή.

Εμποδίζοντας την επαφή	Προάγοντας την επαφή
<p data-bbox="225 824 807 1025" style="text-align: center;">Τοίχοι</p> <p data-bbox="225 862 807 974">Στην πλατεία Βαρνάβα εντοπίζονται χαμηλά τοιχία που διαχωρίζουν τα επιμέρους τμήματα της πλατείας.</p> <div data-bbox="292 1032 764 1397" style="text-align: center;"></div> <p data-bbox="292 1406 764 1473">Εικόνα 15: Σχέδιο ανάπλασης πλ. Βαρνάβα https://theoristi.gr</p>	<p data-bbox="807 824 1356 1048" style="text-align: center;">Απουσία τοίχων</p> <p data-bbox="807 862 1356 1048">Στην πλατεία Μεσολογγίου δεν εντοπίζονται τοιχία στο κυρίως μέρος της πλατείας, ωστόσο εντοπίζονται περιφράξεις για την οριοθέτηση των διαφορετικών δρασεων οικειοποίησης.</p> <div data-bbox="863 1061 1315 1391" style="text-align: center;"></div> <p data-bbox="826 1406 1350 1473">Εικόνα 16: Πλ Μεσολογγίου 20/10/2016 (προσωπικό αρχείο)</p>
<p data-bbox="225 1473 807 1883" style="text-align: center;">Πολλαπλά επίπεδα</p> <p data-bbox="225 1554 807 1883">Θα λέγαμε ότι και στις δύο πλατείες εντοπίζονται χαρακτηριστικά τα οποία μπορούν να αποτυπωθούν ως πολλαπλά επίπεδα. Στην πλατεία Μεσολογγίου το συντριβάνι, τα καθίσματα και τα σκαλιά ενώ στην πλατεία Βαρνάβα η διαμόρφωση της πλατείας με παρτέρια και υπερυψωμένα καθίσματα δίνουν την αίσθηση διαφορετικών επιπέδων</p>	<p data-bbox="807 1473 1356 1592" style="text-align: center;">Ένα επίπεδο</p> <p data-bbox="1082 1570 1098 1592" style="text-align: center;">—</p>

Μακρινές αποστάσεις

Στην πλατεία Μεσσολογγίου λόγω της μεγαλύτερης έκτασής της διαμορφώνονται μεγάλες αποστάσεις μεταξύ των επισκεπτών της πλατείας.

Κοντινές αποστάσεις

Στην πλατεία Βαρνάβα Μεσσολογγίου λόγω της μικρής της έκτασης διαμορφώνονται μικρές αποστάσεις μεταξύ των επισκεπτών της πλατείας.

Υψηλές ταχύτητες

Η πλατεία Βαρνάβα αποτελεί έναν οδικό κόμβο με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται υψηλές ταχύτητες

Εικόνα 17: Πλ. Βαρνάβα, 25/4/2017 (<https://www.tospitimu.gr>)

Χαμηλές ταχύτητες

Η πλατεία Μεσσολογγίου οριοθετείται από πεζοδρόμους και από οδούς ήπιας κυκλοφορίας οπότε οι ταχύτητες που εντοπίζονται είναι χαμηλές.

Εικόνα 18: Πεζόδρομος πλ. Μεσσολογγίου 19/3/2017 (προσωπικό αρχείο)

Προσανατολισμός πλάτη με πλάτη

Η διαμόρφωση του χώρου στην πλατεία Βαρνάβα φαίνεται να ευνοεί τον προσανατολισμό πλάτη με πλάτη.

Εικόνα 19: Πλ. Βαρνάβα, 25/4/2017 (προσωπικό αρχείο)

Προσανατολισμός πρόσωπο με πρόσωπο

Η διαμόρφωση του χώρου στην πλατεία Μεσσολογγίου φαίνεται να ευνοεί την επαφή πρόσωπο με πρόσωπο.

Εικόνα 20: Πλ. Μεσσολογγίου 25/4/2017 (προσωπικό αρχείο)

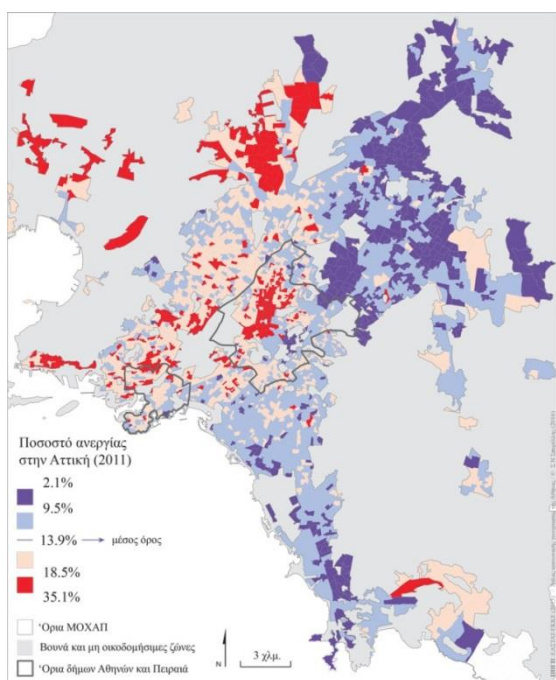
Οι άνθρωποι που ερωτήθηκαν σχετικά με το υλικό περιβάλλον έκριναν για την πλατεία Μεσσολογγίου κατά 80% ότι είναι επαρκές, ενώ για την πλατεία Βαρνάβα το 50% έκρινε το περιβάλλον επαρκές και το 50% ανεπαρκές. Πιο συγκεκριμένα, για την πλατεία Μεσσολογγίου οι αλλαγές που θα ήθελαν να δουν οι άνθρωποι που τη χρησιμοποιούν σχετίζονται με ζητήματα καθαριότητας του υλικού περιβάλλοντος (50%) την ποιότητα, δηλαδή, του χώρου της πλατείας.

Παράλληλα, αναφέρονται και ζητήματα που μπορούν να προάγουν τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, όπως η επαναλειτουργία της παιδικής χαράς (30%) καθώς και η διαμόρφωσή της με τρόπο που να επιτρέπει πολλαπλά παιχνίδια στο χώρο(10%).

Σχετικά με την πλατεία Βαρνάβα, οι άνθρωποι που τη χρησιμοποιούν θα ήθελαν μια πιο ελεύθερη διαμόρφωση του χώρου της πλατείας(20%), έτσι ώστε να μπορούν να αναπτύσσονται πιο αυθόρμητες και ελεύθερες δραστηριότητες. Επίσης, την δημιουργία χώρου εκδηλώσεων(10%) και εξοπλισμού για τα παιδιά(10%). Ένα μικρό ποσοστό (10%)αναφέρθηκε σε ζητήματα ασφάλειας.

2.2. Σχέση κρίσης και κοινωνικοποίησης

Η μείωση του οικογενειακού εισοδήματος, η οποία μπορεί να οφείλεται είτε στην ανεργία, είτε στις περικοπές μισθών, είτε σε άλλους λόγους, έρχεται να αναδείξει και να εντείνει ήδη υπάρχουσες προβληματικές καταστάσεις στην πόλη.

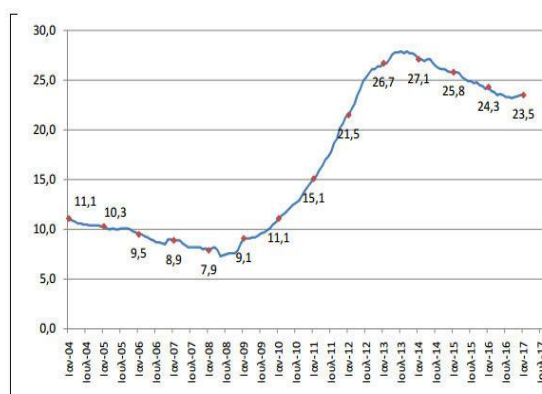

Εικόνα 21: Ποσοστό Ανεργίας στην Αττική (<http://www.athenssocialatlas.gr>)

Πίνακας 1: Απασχολούμενοι, άνεργοι, οικονομικά μη ενεργοί και ποσοστό ανεργίας, Ιανουάριος 2012 - 2017

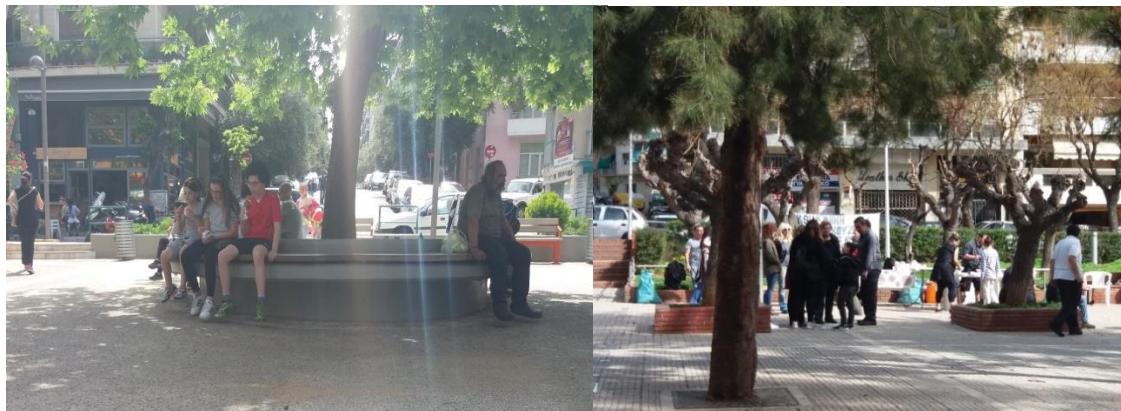
	Ιανουάριος					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Απασχολούμενοι	3.849.108	3.545.885	3.504.987	3.535.774	3.631.801	3.639.126
Άνεργοι	1.051.846	1.288.477	1.303.394	1.229.493	1.164.626	1.116.790
Οικονομικά μη ενεργοί	3.383.207	3.370.179	3.350.908	3.340.666	3.267.591	3.271.488
Ποσοστό ανεργίας	21,5	26,7	27,1	25,8	24,3	23,5

Διάγραμμα 1: Εξέλιξη του ποσοστού ανεργίας κατά μήνα, Ιανουάριος 2004–Ιανουάριος 2017

Εικόνα 22: Στοιχεία Ανεργίας στην Ελλάδα (ΕΛ.ΣΤΑΤ.)

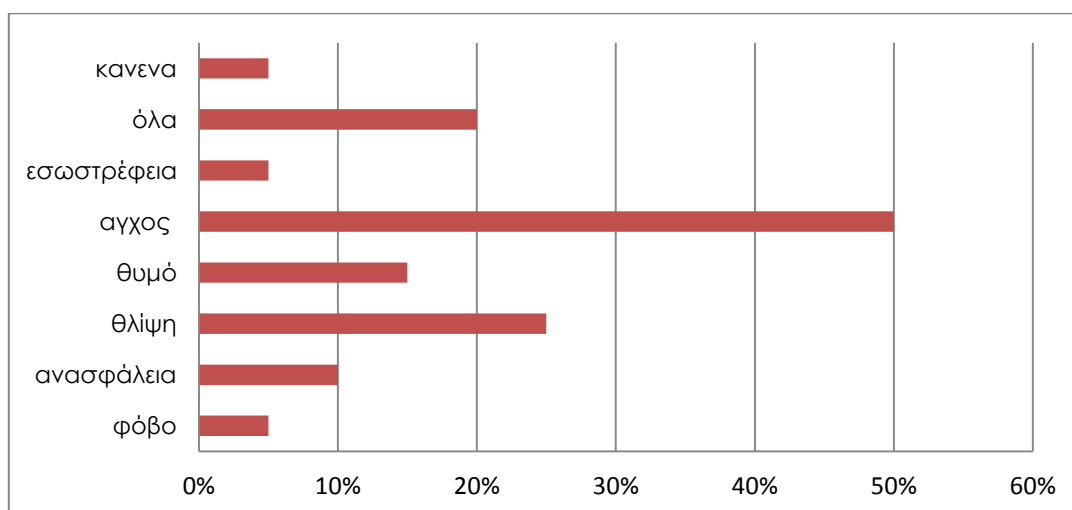
Τα ζητήματα αυτά γίνονται εμφανή στον αστικό χώρο και κατά συνέπεια στο δημόσιο χώρο. Αρχικά, οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με την αδυναμία κάλυψης βασικών βιοποριστικών αναγκών, όπως αυτών της στέγασης και της σίτισης. Στις πλατείες μελέτης εντοπίζονται τέτοιου είδους ζητήματα (Εικ 23,24)

Εικόνα 23: Άστεγος στην πλ. Βαρνάβα 25/4/2017, (προσωπικό αρχείο)

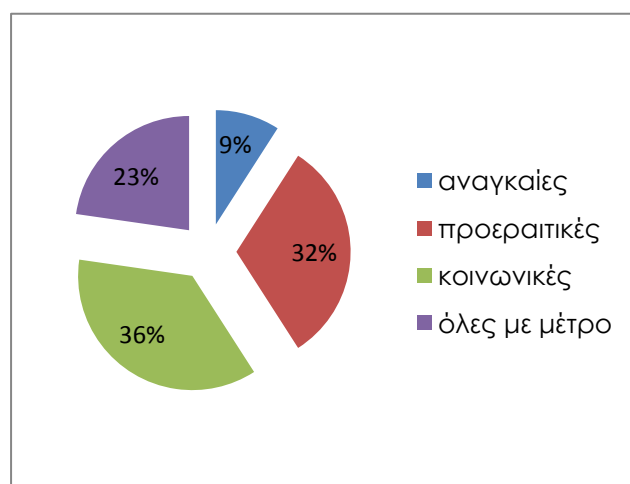
Εικόνα 24: Διανομή σισιπίου στην πλ. Μεσολογγίου 19-3-2017 (Πηγή:προσωπικό αρχείο)

Επιπλέον, η ανθρώπινη συμπεριφορά επηρεάζεται επιφέροντας, πολλές φορές, διαπροσωπικές συγκρούσεις, άγχος, αρνητική διάθεση, ανασφάλεια, ψυχική απομάκρυνση του ενός από τον άλλον (αποξένωση). Για την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και πως επηρεάζεται από την οικονομική κρίση οι άνθρωποι ερωτήθηκαν σχετικά με τα αισθήματα που τους δημιουργεί η οικονομική κρίση καθώς και με τις δραστηριότητες που δεν πραγματοποιούν πλέον ή έχουν μειώσει. Τα ζητήματα αυτά αποτυπώνονται στα διαγράμματα που ακολουθεί.

Εικόνα 25: Συναισθήματα των ανθρώπων σε σχέση με την οικονομική κρίση, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Γίνεται σαφές πως το κυρίαρχο συναίσθημα σε σχέση με την οικονομική κρίση είναι το άγχος (50%), ακολουθεί η θλίψη(25%), ενώ σημαντικό ποσοστό διακρίνει τη συνύπαρξη όλων των συναισθημάτων.

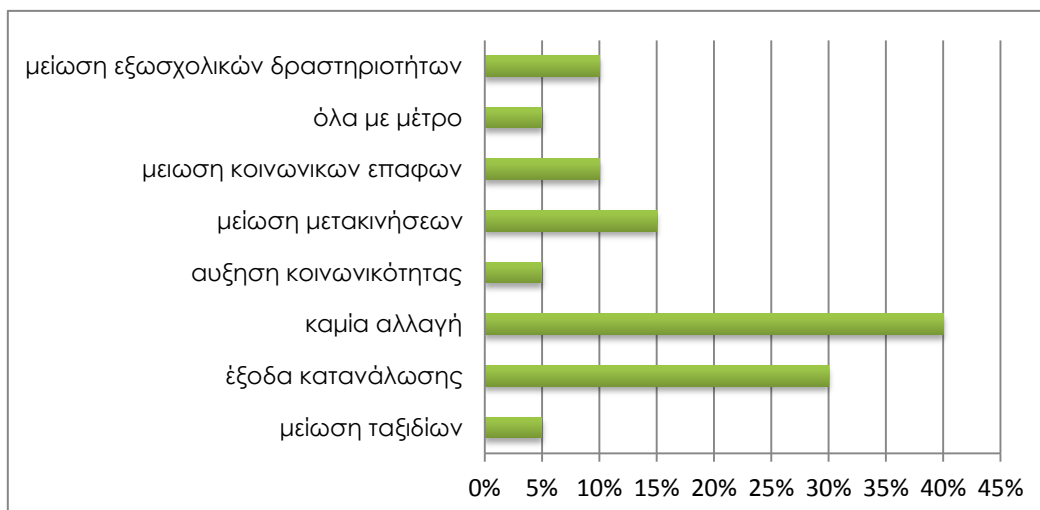
Εικόνα 26: Ποσοστό δραστηριοτήτων που μειώνονται λόγω κρίσης 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Σχετικά με την αλλαγή στις δραστηριότητες που αναπτύσσουν, ως συνέπεια της οικονομικής κρίσης το 36% απάντησε ότι έχει μειώσει τις δραστηριότητες που σχετίζονται με την κοινωνική επαφή, το 32% ότι έχει μειώσει τις προεραϊκές δραστηριότητες ενώ το 23% συνεχίζει να αναπτύσσει τις ίδιες δραστηριότητες αλλά με μέτρο. Διαπιστώνεται, δηλαδή, ότι η διαδικασία της κοινωνικοποίησης και ιδιαίτερα

οι δραστηριότητες που σχετίζονται με αυτήν επηρεάζονται σε σημαντικό βαθμό από την κρίση.

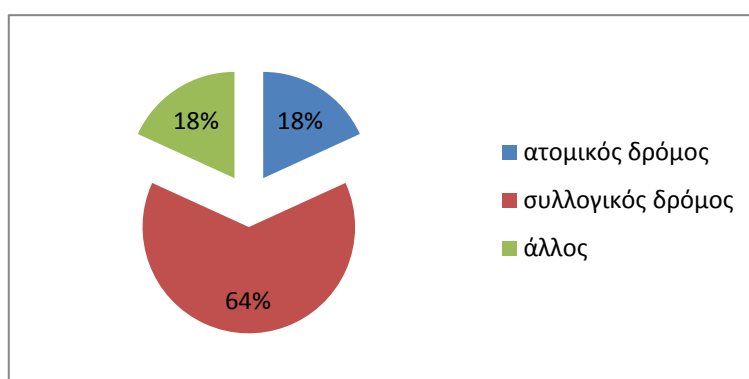
Πιο συγκεκριμένα, οι δραστηριότητες τις οποίες αναγκάστηκαν να μειώσουν οι ερωτώμενοι αποτυπώνονται στο διάγραμμα που ακολουθεί. Από την παρατήρηση του διαγράμματος είναι εμφανές ότι 40% των ερωτώμενων δεν εντοπίζει κάποια αλλαγή στις δραστηριότητες λόγω της οικονομικής κρίσης. Το 30% εντοπίζει αλλαγή στα έξοδα κατανάλωσης, ενώ ένα μικρότερο αλλά σημαντικό ποσοστό των ερωτώμενων (15%) έχει μειώσει τις μετακινήσεις του.

Σχετικά με τις δραστηριότητες που περιλαμβάνουν τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, κρίνονται σημαντικές οι απαντήσεις που σχετίζονται με τη μείωση των κοινωνικών επαφών(10%) και με δραστηριότητες όπως χόμπυ, ταξίδια που περιλαμβάνουν την επαφή με άλλους ανθρώπους. Ωστόσο, ένα μικρό ποσοστό των ερωτηθέντων (5%) διέκρινε και τη στροφή προς τον άλλο άνθρωπο μέσα στα πλαίσια της κρίσης(αλληλοϋποστήριξη, αλληλοβοήθεια κλπ).

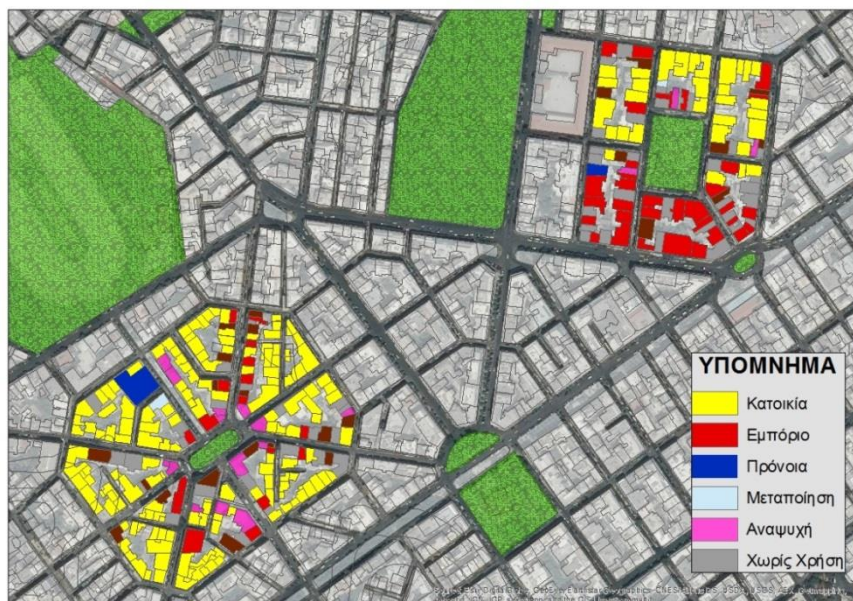
Εικόνα 27: Ποσοστό δραστηριοτήτων που επηρεάζονται λόγω κρίσης 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Τέλος, σχετικά με το πώς θα μπορούσαν να ξεπεραστούν τα ζητήματα της κρίσης το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων θεωρεί το συλλογικό δρόμο ως προϋπόθεση για την επίλυση των σημερινών προβλημάτων. Γίνεται σαφές, ότι η οικονομική κρίση πέρα από τα αρνητικά αποτελέσματα σε οικονομία και κοινωνία, αποτελεί και μια ευκαιρία για κοινωνική αλλαγή μέσα από τη διαμόρφωση συλλογικής συνείδησης, η οποία θα βοηθήσει την κοινωνία να προχωρήσει μπροστά, στη δημιουργία μιας καλύτερης κοινωνίας.

Εικόνα 28 Ποσοστό του προτεινόμενου τρόπου επίλυσης των ζητημάτων 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

Το σημάδι της οικονομικής κρίσης αποτυπώνεται και στην οικονομική συρρίκνωση της περιοχής μελέτης και πιο συγκεκριμένα μέσω της μεταβολής των δραστηριοτήτων, που αποτυπώνονται με τις χρήσεις γης, περιμετρικά των πλατειών μελέτης. Η μεταβολή αυτή γίνεται αισθητή από τα ισόγεια χωρίς χρήση, η πλειοψηφία των οποίων εντοπίζονται γύρω από την πλατεία Μεσσολογγίου και αφορούν εμπορικές κυρίως δραστηριότητες.

Εικόνα 29: Χάρτης χρήσεων γης ισογείων (επεξεργασία από τον ερευνητή)

2.3. Η εξάρτηση της κοινωνικοποίησης από άλλους παράγοντες

Στο κομμάτι αυτό γίνεται μια προσπάθεια να διερευνηθεί κατά πόσο και σε ποιο βαθμό, παράγοντες όπως η απόσταση, ο χρόνος, οι καιρικές συνθήκες επηρεάζουν τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

2.3.1. Απόσταση

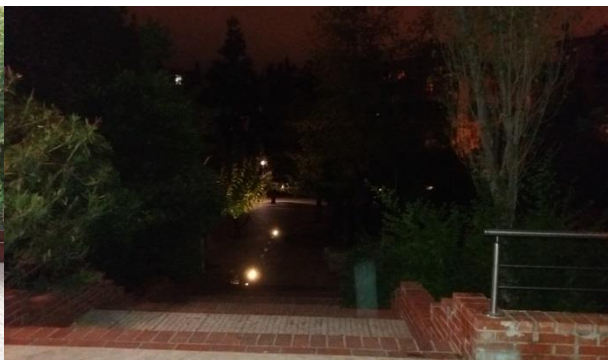
Η εγγύτητα με τον τόπο κατοικίας-σχολείου-εργασίας κρίνεται ότι παίζει σημαντικό ρόλο στην παρουσία των ανθρώπων στους δημόσιους χώρους. Για τη διαπίστωση της εξάρτησης της επισκεψιμότητας των πλατειών από την απόσταση, έγινε προσπάθεια διερεύνησης, μέσα από τις απαντήσεις 20 ερωτηθέντων. Γίνεται σαφές, ότι **το 75%** των ερωτηθέντων επισκέπτονται τις πλατείες μελέτης, λόγω εγγύτητας στην κατοικία τους και **το 15%** λόγω εγγύτητας στην εργασία τους. Συμπεραίνουμε, δηλαδή, ότι η απόσταση από την παίζει σημαντικό ρόλο για την επισκεψιμότητα στο δημόσιο χώρο. Θέλοντας να εμβαθύνουμε σχετικά με την κοινωνικοποίηση θα μπορούσε να ειπωθεί πως η εγγύτητα αποτελεί και μια προϋπόθεση σχετικά με τη δημιουργία βαθύτερων δεσμών μεταξύ των ανθρώπων λόγω της συχνής επαφής τους σε τακτά χρονικά διαστήματα.

2.3.2. Χρόνος

Η έννοια του χρόνου σχετίζεται με την αποτύπωση της επισκεψιμότητας σε σχέση με την ώρα της ημέρα αλλά και από την ίδια την ημέρα. Ωστόσο, η προϋπόθεση της κοινωνικοποίησης περιλαμβάνει και την έννοια της διάρκειας παραμονής στο δημόσιο χώρο. Η κατανόηση της σχέσης του χρόνου με τα ζητήματα που μελετώνται έγινε μέσω της παράθεσης φωτογραφικού υλικού. Αρχικά, δίνεται μια εικόνα του κόσμου της πλατείας Μεσολογγίου, στα πλαίσια μιας καθημερινής (μεσημέρι και βράδυ).

Εικόνα 30: Καθημερινή μεσημέρι πλ. Μεσολογγίου 27/10/2016 (Προσωπικό Αρχείο)

Εικόνα 31: Καθημερινή βράδυ πλ. Μεσολογγίου 27/10/2016(Προσωπικό Αρχείο)

Γίνεται εμφανές, πως τις καθημερινές επισκέπτεται την πλατεία περισσότερος κόσμος κατά τη διάρκεια της ημέρας. Τις πρωινές ώρες μεγαλύτερη διάρκεια παραμονής στην πλατεία παρατηρείται για τους μεγαλύτερους σε ηλικία, ενώ κατά τις μεσημεριανές ώρες οι μαθητές, κατά το σχόλασμα, είναι εκείνοι που παραμένουν για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, μεταφέροντας με έναν τρόπο στην πλατεία τη συνέχεια της κοινωνικής ζωής από τη σχολική αυλή. Στη συνέχεια, ακολουθούν οι απεικονίσεις της επισκεψιμότητας της πλατείας για το σαββατοκύριακο.

Εικόνα 32: Κυριακή πρωί πλ. Μεσολογγίου 19/3/2017, (Προσωπικό Αρχείο)

Εικόνα 33: Κυριακή απόγευμα πλ. Μεσολογγίου 26/3/2017,(Προσωπικό Αρχείο)

Γίνεται εμφανές ότι ο χώρος της πλατείας αποτελεί έναν χώρο έκφρασης για όλες τις ηλικίες και ιδιαίτερα τα μικρότερα παιδιά όπου παραμένουν για μεγάλα χρονικά διαστήματα, απολαμβάνοντας ομαδικά παιχνίδια. Ωστόσο, καθώς βραδιάζει, λόγω της έλλειψης φωτισμού, η οποία δημιουργεί κάποια ανασφάλεια στο χώρο, η επισκεψιμότητα και η διάρκεια παραμονής μειώνονται σταδιακά.

Περνώντας στην πλατεία Βαρνάβα, παρατηρείται παρόμοια εικόνα. Τις καθημερινές κατά τις πρωινές και μεσημεριανές ώρες ο χώρος της πλατείας εμφανίζει σημαντικό αριθμό δράσεων οικειοποίησης, που ευνοούν τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης σε μεγαλύτερο βαθμό σε σχέση με τις βραδινές ώρες, όπου οι δραστηριότητες σταδιακά μειώνονται.

Εικόνα 34: Καθημερινή μεσημέρι πλ. Βαρνάβα 25/4/2017, (Προσωπικό Αρχείο)

Εικόνα 35: Καθημερινή βράδυ πλ. Βαρνάβα 28/3/2017 (Προσωπικό Αρχείο)

Το Σαββατοκύριακο, η δραστηριότητα στην πλατεία φαίνεται να είναι ιδιαίτερα πλούσια, αφού παρατηρείται αυξημένη επισκεψιμότητα τόσο κατά τις πρωινές όσο και τις βραδινές ώρες. Η ύπαρξη περισσότερου ελεύθερου χρόνου επιτρέπει μεγαλύτερη παραμονή στο χώρο της πλατείας καθώς και τη δυνατότητα να ξετυλιχτούν περισσότερες και ποικίλλες δραστηριότητες.

Εικόνα 36: Κυριακή πρωί πλ. Βαρνάβα, 25/4/2017 (Προσωπικό Αρχείο)

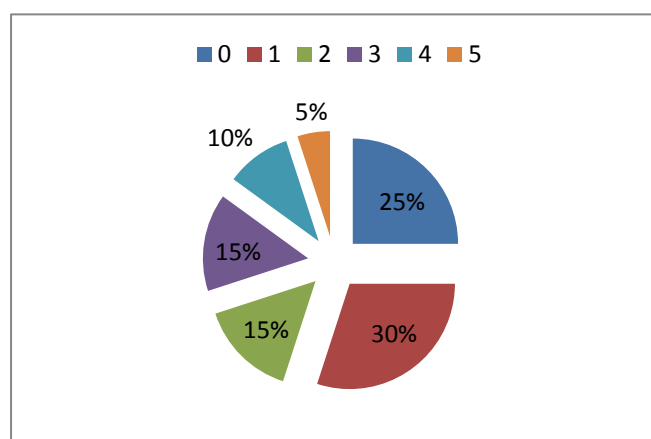

Εικόνα 37: Σάββατο βράδυ πλ. Βαρνάβα. 1/5/2017 (Προσωπικό Αρχείο)

2.3.3. Καιρικές Συνθήκες

Οι καιρικές συνθήκες κρίνεται ότι επηρεάζουν τις δρασεις οικειοποίησης που αναπτύσσονται στο δημόσιο χώρο και κατά συνέπεια τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Πιο συγκεκριμένα, κρίνεται ότι οι καλές καιρικές συνθήκες έχουν ως αποτέλεσμα τη μεγαλύτερη επισκεψιμότητα και την ανάπτυξη περισσότερων δραστηριοτήτων στο δημόσιο χώρο.

Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζεται (από δείγμα 20 ατόμων) ο βαθμός στον οποίο επηρεάζουν οι καιρικές συνθήκες την επισκεψιμότητα του δημόσιου χώρου και κατά συνέπεια τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Γίνεται σαφές ότι από τους ερωτηθέντες ένα μεγάλο ποσοστό βαθμολόγησε με χαμηλό βαθμό (0→25% και 1→30%) στο κατά πόσο τους οι καιρικές συνθήκες παίζουν κάποιο ρόλο σχετικά με τη διάθεσή τους να επισκεφτούν τις πλατείες της γειτονιάς τους.

Εικόνα 38: Διάγραμμα: Βαθμός (0-5) εξάρτησης επισκεψιμότητας από καιρικές συνθήκες, 25-29/4/2017 (επεξεργασία από τον ερευνητή)

3. Επίλογος

Από την έρευνα που πραγματοποιήθηκε προέκυψαν ενδιαφέροντα συμπεράσματα σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν αρχικά. Σχετικά με τη σημασία της διαμόρφωσης του υλικού περιβάλλοντος στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης, αυτή φαίνεται να μην παίζει ιδιαίτερα κρίσιμο ρόλο. Ωστόσο, ο εντοπισμός των ελλείψεων και οι δυνατότητες βελτιωτικών κινήσεων κρίνεται ότι μπορούν να αποτελέσουν έναν ενισχυτικό παράγοντα στην κοινωνική αλληλεπίδραση. Από τη μελέτη του άυλου περιβάλλοντος, των δραστηριοτήτων δηλαδή, που αναπτύσσονται στις πλατείες μελέτης παρατηρείται ότι και οι δύο πλατείες αποτελούν ζωντανό κομμάτι της γειτονιάς τους. Σχετικά με τις κοινωνικές δραστηριότητες, αυτές αναπτύσσονται σε σημαντικό βαθμό αλλά διαφοροποιούνται στο χώρο ανάλογα με τη φυσιογνωμία της κάθε πλατείας.

Η επίδραση της κρίσης στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης διαπιστώνεται από τη μείωση των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την κοινωνική επαφή. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι η μείωση των κοινωνικών επαφών οδηγεί κατά κάποιο τρόπο στην απομόνωση και στην εσωστρέφεια, μέσα από τη διαδικασία της έρευνας, διαπιστώθηκε ότι σε συνθήκες κρίσης εντοπίζονται διαδικασίες αλληλοβοήθειας και αλληλουποστήριξης μεταξύ των ανθρώπων μιας γειτονιάς, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο μηχανισμούς άμυνας απέναντι στην κρίση. Το Παγκράτι, ως μια συνοικία πέρασμα μεταξύ προσφυγικών γειτονιών, φαίνεται να κρατά αυτό τον χαρακτήρα μέχρι και σήμερα χρησιμοποιώντας σε ένα βαθμό το συλλογικό δρόμο για την επίλυση των καθημερινών προβλημάτων.

Ο χρόνος επίσκεψης αλλά και η διάρκεια παραμονής, ως προϋπόθεση για κοινωνικοποίηση, φαίνεται να συνδέεται με άλλες δραστηριότητες, όπως της καθημερινότητας ή του ελεύθερου χρόνου. Οι καιρικές συνθήκες αν και φαίνεται να επηρεάζουν το πλήθος των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στο χώρο δεν αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα επισκεψιμότητας και άρα πιθανά δεν επηρεάζουν ιδιαίτερα τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Αντίθετα η απόσταση είναι σημαντικό στοιχείο επισκεψιμότητας και εκείνο που πιθανά φέρνει τους ανθρώπους κοντά και δημιουργεί δεσμούς μεταξύ τους.

Ωστόσο, ορισμένα ζητήματα που θα μπορούσαν να αποτελούν μια μελλοντική διερεύνηση αφορούν στα κριτήρια που τέθηκαν για την προσέγγιση του ζητήματος τα οποία διαχρονικά, με βάση τις συνθήκες, μπορεί να διαφέρουν, καθώς και η μελέτη επιμέρους παραγόντων σε κάθε κριτήριο που κρίνεται ότι μπορεί να διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης.

Τέλος, η έρευνα και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε σχετικά με την αποτύπωση του ζητήματος της κοινωνικοποίησης κρίνεται ότι θα μπορούσε να υλοποιηθεί κατά παρόμοιο τρόπο και σε άλλες συνοικίες της Αθήνας. Ωστόσο, τα αποτελέσματα αυτής ενδέχεται να διαφέρουν λόγω της διαφορετικής ταυτότητας και ιδιαίτερης φυσιογνωμίας που διέπει την κάθε γειτονιά. Σίγουρα, ιδιαίτερη προτεραιότητα εμφανίζουν γειτονίες με έντονα φαινόμενα ρατσισμού, ξενοφοβίας και άλλων έντονων ζητημάτων (οικονομικών, κοινωνικών), που η διαδικασία της κοινωνικοποίησης θα μπορούσε να συμβάλει στη βελτίωση της τωρινής τους κατάστασης. Παράλληλα, για τις συνοικίες με κοινά χαρακτηριστικά θα μπορούσαν να ληφθούν κοινά μέτρα ενίσχυσης της κοινωνικοποίησης και εξάλειψης των παραγόντων που την επηρεάζουν. Η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να παρακολουθείται και να ελέγχεται από κάποιο φορέα για να αποκτάται μια εικόνα σχετικά με το εάν οι λύσεις που προτείνονται οδηγούν στην αντιμετώπιση ή όχι των ζητημάτων, να γίνεται επανατροφοδότηση και εντοπισμός καινούργιων.

Βιβλιογραφία

- Gehl, J.(2013). *Η ζωή ανάμεσα στα κτίρια*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Τζελεπάκη, Δ., Ναλμπάντης, Δ.(2013). «Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης», (Διπλωματική εργασία), Καβάλα: Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καβάλας.
- Λυμπέρης, Λ. (2016). «Η κοινωνικοποίηση ως συνεχής διαδικασία διαλεκτικής αλληλεπίδρασης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας-Κοινωνικοποιητικοί μηχανισμοί». Τα εκπαιδευτικά, Τεύχος 105-106.